

NŐI KÉPVISELŐK – NŐI KÉPVISELET?

B. Kelemen Ida

(osztályvezető, Országgyűlési Könyvtár)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a női képviselők aktivitását és tevékenységük eredményeit vizsgálja a Magyar Országgyűlésben, az 1998–2002-es és a 2002–2006-os ciklusok során. Vizsgálja a képviselők aktivitását a plenáris üléseken, a felszólalások tematikáját és a női képviselők jelenlétét az állandó bizottságokban. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a Magyar Országgyűlésben a női képviselők tevékenysége a törvényalkotási folyamatban való aktív részvétellel írható le. A képviselőnők felszólalásaiban megmutatkozó preferenciák azt engedik feltételezni, hogy politikai hatásuk növekedése mindenekelőtt a női társadalmat legközvetlenebbül érintő területeken idézne elő változást.

Kulcsszavak: nő(k) ■ parlament ■ országgyűlés ■ képviselet ■ gender ■ esélyegyenlőség

A nők a XX. század első felében az európai országok többségében kivívták a választás és választhatóság jogát. Az aktív és passzív választójog elnyerése önmagában nem eredményezte azonban a parlamentekben részarányuk automatikus növekedését. A nemek szempontjából arányos képviselet megteremtése a XXI. század elején is megoldásra váró feladat. A nők politikai részvételével foglalkozó szakirodalomban és nemzetközi politikai szándéknyilatkozatokban egyre inkább elterjedt az a felismerés, hogy a nők döntéshozatalban való arányos részvétele nem csak a női egyenjogúság mércéje, hanem annak egyik fő garanciája is.

A nők politikai részvételének kérdése rendszerint emberi jogi kérdésként vetődik fel, a nemek egyenjogúságából eredeztetve a nőknek a képviseleti és döntéshozó szervezetben való egyenlő arányú részvételének követelményét. Ez a vita arról szól, hogy a nőknek a férfiakéval azonos jogaik vannak-e a döntéshozatalban való részvételre, egyenlő esélyeik vannak-e jogaik realizálásra, és ha nem, szükségesek-e – és ha igen milyen – intézkedések az esélyegyenlőség biztosítására. A külföldi szakirodalomban ugyanakkor a nők parlamenti részarányának vizsgálata, illetve az azzal kapcsolatos érvrendszer gyakorlati ('utility') szempontú argumentumokkal is kiegészül. Eszerint a nőknek

nem csak azért kell egyenlő esélyeket biztosítani, mert erre joguk van, hanem azért is, mert ez jó és hasznos a társadalom számára. A nők parlamenti részarányának növekedésével a törvényalkotásban lehetővé válik sajátos tapasztalataiknak és szempontjaiknak érvényesítése, ami végső soron az egész társadalom hasznát szolgálja. A nők arányos parlamenti részvétele melletti gyakorlatias érvek különböző szempontokból fogalmazódnak meg (Mateo Diaz, 2005: 109–118.). Szimbolikus jelentősége abban áll, hogy üzenetet hordoz a társadalom számára arról, hogy a nőkre is úgy tekintsenek, mint politikai tényezőkre. A női képviselők számának növekedése megváltoztatja a társadalom vélekedését a nőkről, és a nőket is önmagukról. A másik érv szerint a nők sajátos kompetenciát, képességeket, szempontokat hoznak a döntéshozatali folyamatba. A nők és férfiak különböző élettapasztalata nemük szempontjából (gender-) specifikus értékeket és prioritásokat eredményez, ami végső soron különböző politikai végeredményt jelent.

Jelen tanulmány célja a fentiek szellemében a nők parlamenti tevékenységének vizsgálata, amely során mindenképp arra keressük a választ, hogy a nőknek vannak-e sajátos szempontjaik képviselői munkájuk során, és kimutatható-e, hogy ezekkel elsősorban a nőtársadalom érdekeit képviselik. A szubsztantív (tartalmi) képviselet szempontjából kiindulva az a legfontosabb kérdés, hogy a képviselő neme miként befolyásolja politikai döntéseit. A választ keresve vizsgálni fogjuk, hogy a nők képviselői tevékenysége során milyen formában és tettekben realizálódik a női ügyek képviselete.

A demokratikus társadalmakban a csoportérdekek érvényesítésének két szintje van: a csoport tagjainak jelenléte a döntéshozatal színtereinél valamint a tagok érdekeinek figyelembe vétele a döntések meghozatalakor. Ennek megfelelően a nők parlamenti részvétele is a jelenlét és a képviselet dichotómiájában vizsgálható. A két szempont összefüggése több kérdésfeltevésben is megfogalmazódik. Szükséges-e a nők fizikai jelenléte ahhoz, hogy érdekeik a döntéshozatal során beszámításra kerüljenek? Összefüggésben van-e a döntéshozó testületekben betöltött létszámarányuk sajátos érdekeik képviseletének eredményességével? A politikai részvételről szóló szakirodalom szerint a társadalmi tapasztalat azt bizonyítja, hogy a női érdekeket a nők hatékonyabban érvényesítik. Ezt Anne Phillips a 'jelenlét politikájának' nevezi, rámutatva, hogy a „női érdekeket a politikai vitákban és a döntéshozatali folyamatokban nyilvánosan hangsúlyozni kell” (Phillips, 1995: 65.). Megkérdőjelezi azt a feltevést, amely elválasztja egymástól a képviselő személyt és az általa képviselt témát, ügyet. A nők jelenléte, megfelelő képviseleti aránya nélkül nem képzelhető el a női érdek megfelelő képviselete (deskriptív vs. szubsztanciális képviselet).

A létszám és a képviselet összefüggését legmarkánsabban a 'kritikus tömeg' fogalma jeleníti meg, amely Drude Dahlerup nevéhez köthető (Dahlerup, 1988).

A kritikus tömeg fogalmát (mint a képviselt kisebbség érdekében teendő gyökeres változások feltételét) és annak 30 százalék körüli mértékét valójában már Dahlerup tanulmánya megírása idején a köznyelv evidenciaként kezelte, még mielőtt a politikaelmélet ezt a kérdést tüzetesen elemezte volna. Az elnevezés a nukleáris fizikából származik, és azt a mennyiséget jelöli, amely láncreakciót elindítva, visszafordíthatatlan változásokat idéz elő. A szerző a skandináv országok példáján, főként interjúk és kérdőíves felmérések eredményei alapján igazolja feltevését, amely szerint a kisebbség mértéke, a többséghez viszonyított létszamaránya döntő fontosságú. Elméletének kiindulópontja, hogy az egyes szervezetekben lévő nők problémái nem női létükből, hanem kisebbségi pozíciójukból fakadnak. Az adott szervezeten belüli kisebbségi helyzetből adódó problémák pedig szervesen összefüggenek a társadalom egészében elfoglalt kisebbségi státusszal. Mi változik, ha több nő kerül a politikába? Változnak a női politikusokat érintő reakciók, csökken a nők közéleti szerepvállalásával kapcsolatos ellenállás. Változik a női politikusok teljesítménye és hatékonysága. Változások történnek a politikai kultúrában (stílusban) és a politikai diskurzusban (tematikában) egyaránt. Mindez összességében a nők társadalmi helyzetét is jótékonyan befolyásolja.

Mivel a nők aránya a Magyar Országgyűlésben meg sem közelíti a 30 százalékot, a kritikus tömeggel kapcsolatos tézist annak példáján megerősíteni nem tudjuk. Más elemzések ugyanakkor arra hívják fel a figyelmet, hogy egy adott szervezetben a kisebbségi lét önmagában is gerjeszti a hátrányos megkülönböztetést.

Rosabeth Moss Kanter 1977-es etnográfiai tanulmányában (*Men and Women of the Corporation*) a kisebbségben lévő nők helyét, szerepét és viselkedését mutatja be. Bár vizsgálatait egy amerikai nagyvállalatnál végezte, szempontjai és megállapításai a nők bármely férfitöbbségű szervezetekben elfoglalt helyére és szerepére vonatkoztathatóak. Álláspontja szerint a nők adott szervezetben való háttérbe szorulásának oka a nemi szerepen kívül a nőknek az adott szervezetben képviselt, mindössze szimbolikus aránya. Azokban a szervezetekben, ahol a kisebbség aránya nem haladja meg a 20 százalékot, a domináns csoport uralja a szervezeti kultúrát. A kisebbségek ilyen részarány mellett csak mintegy szimbólumként, jelképként ('token') jelennek meg, reális hatásuk a szervezeti kultúrára nincsen (Kanter, 1993: 208–209). A 'tokenizmus' (vagyis a kisebbségek alacsony képviseleti arányának) következménye a kisebbség számára a fokozott láthatóság ('visibility') – minél kevesebben vannak, annál nagyobb a rájuk irányuló figyelem, inkább társadalmi csoportjuk képviselőiként, mint individuumokként jelennek meg. Fellépésükkel nemcsak önmagukat, hanem csoportjukat is képviselik, emiatt folyamatosan kettős mércének kell megfelelniük: egyrészt nőként hogyan töltik be az adott szerepet, másrészt az adott szerepkör betöltőjeként hogyan felelnek meg a nőkkal szembeni el-

várásoknak. A szervezetekben betöltött kisebbségi helyzet másik következménye a kontraszt – a kisebbségek különbözőségének polarizációja és felnagyítása. A domináns csoport a tokenekkel szemben a saját kultúráját hangsúlyozza, kizárva ezzel a kisebbséget. A kisebbség képviselői számára alacsony létszámuk miatt nehezebb az együttműködés, a csoportalkotás. További jellemző az asszimiláció, amely a tokenek sztereotipizálásával is együtt jár. A kisebbséghez tartozóknak elsősorban az általánosított, a vizionált társadalmi típus jellemzőit tulajdonítják. Ezek az általánosítások gyakran karikatúraszerűek, amelyek a hétköznapi nemi szerepekre épülnek: anya, csábító, kis csinos kedvenc (*pet*). Mivel a tokenek kevesen vannak, nincs esélyük ennek a képnek a megváltoztatására. Sem a sztereotipizált nőkép megváltoztatására, sem arra, hogy személyükben ne a vélt 'típust' hanem a személyiséget lássák. A kisebbségi helyzet több lehetséges magatartásformát eredményez: a token vagy 'felveszi a fonalat': igyekszik megfelelni az elvárásoknak, vagy élvezi a figyelmet, az 'egyetlen nő' szerepet, vagy igyekszik láthatatlanná válni, átvenni a domináns közeg jellemzőit. Egyik lehetséges magatartásforma sem teszi azonban lehetővé, hogy a 'tokenek' hatással legyenek a domináns kultúrára.

Bár a jelen tanulmány célja mindenekelőtt a nők parlamenti tevékenységének a szubsztantív képviselet szempontjai szerinti vizsgálata, a fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a női képviselet gyakorlatának vizsgálata, illetve eredményeinek értékelése során fontos szempontként kell figyelembe venni az alacsony arányt, illetve a kis létszámból adódó kisebbségi lét korlátait. Kiindulópontként érdemes tehát áttekinteni a nők parlamenti részvételének adatait.

JELENLÉT

A Magyar Országgyűlésben a nők részaránya tartósan alacsony. Az egyes parlamenti ciklusok alakuló ülésein arányuk 1990-ben 7,3; 1994-ben 11,1; 1998-ban 8,3; 2002-ben 9,1; végül a 2006-os választásokat követően 10,6 százalék volt (1. táblázat). Húsz év távlatában a 2010-es választásokig az enyhén növekvő arány inkább stagnálásként értékelhető. Miközben Európa- és világszerte a nők parlamenti képviseletének növekedése tapasztalható, a 2010 májusában megalakult Magyar Országgyűlésben mindössze 9,1 százalékban képviseltettek a nők, ami a korábbi – meglehetősen alacsony – arányhoz képest is visszaesést jelent. A nők parlamentben tapasztalható, 10 százalékot sem elérő értéke az idők folyamán jelentősen megváltozott a nemzetközi környezet, a női parlamenti képviselet nemzetközi tendenciáinak figyelembe vételével. Az országok rangsorában egyre hátrébb kerültünk: az 1995-ben elfoglalt 43. helyről 1998-ban a 86., 2002-ben a 103., 2006-ban a 120., és a legutóbbi választásokat (2010. április) követően a 131. helyre (www.ipu.org). A nők hazai parlamenti

részaránya (9,1 %) a világszerte (19,0%) fele. A nők parlamenti részvétele az Európai Unió tagállamai közül egyedül Máltán alacsonyabb (8,7%) mint nálunk, és egyedül ebben a két országban nem közelíti meg a 10 százalékot. Ez az arány az EU 27-ek közül 18 országban eléri, illetve meghaladja a 20 százalékot, közülük Finnországban, Hollandiában és Svédországban 40 százalék fölötti. Elmaradásunk annál fájóbb, mivel nem egyszerűen egyes országokhoz viszonyítva értelmezhető, hanem legfőképpen egy egyre szélesebb körben elismert és gyakorolt demokratizálási iránytól.

A nők parlamenti részaránya szempontjából a szakirodalom kulcsfontosságúnak tekinti a választási rendszer szerepét (Matland, 1998; Norris, 1997). Az esettanulmányokkal megerősített megállapítások szerint a többmandátumos választókeretekben általában jobbak a nők mandátumszerzési lehetőségei, valamint az arányos (listás) választási rendszer ugyancsak kedvez a női részarány növekedésének. A választási rendszer hatása azonban nyilvánvalóan a jelöltek személyét és a listák összetételét meghatározó pártok szándékai szerint tud érvényesülni. A jelölés mechanizmusát elemző kutatók megállapítása szerint hazánkban a korai pártkonszolidáció és a képviseleti elit bezáródása legalább annyira befolyásolja az alacsony szintű képviseletet, mint a választási rendszer (Ilszki-Várnagy, 2007). A 2006-os választásokkal bezáróan elemezve a pártok jelöltállítási politikáját megállapítják, hogy a magyarországi pártrendszer a többpártrendszer irányából elmozdult a két és fél pártrendszer irányába, ezzel egyidejűleg eltűntek a – hagyományosan arányaiban több nőt jelölő – kis pártok. A nagy pártoknak is egyre kevesebb jelöltjük van, mivel a pártelit stabilizálódása, sőt bezáródása következményeképpen egy jelöltet több helyen is indítanak. A pártok kiválasztási mechanizmusát elemezve arra a megállapításra jutnak, hogy a pártok kiválasztási folyamatának stabilizálódása nem kedvez a női aspiránsoknak, mivel a férfi párt- és parlamenti elit reprodukcióját állítja középpontba, így a nők egyre nagyobb arányban esnek ki a rendszerből. Ennek következtében kialakult egy szűk, főleg férfiakból álló professzionális politikusi réteg, akik őrzik pozícióikat, míg a női politikusok kevésbé tudtak beágyazódni – illetve egyáltalán bekerülni – ebbe a rendszerbe.

A 2010-es országgyűlési választások számottevő változást idéztek elő nem csak a parlament politikai összetételében, hanem ezen keresztül a pártstruktúrában is. A bekövetkező változások negatívan hatottak ugyanakkor a nők parlamenti jelenlétére, amely a 2002-es szintre esett vissza. Frakciónkénti arányukat vizsgálva (1. táblázat) megállapíthatjuk, hogy az LMP kivételével egyetlen párt sem biztosított 10 százalékot megközelítő részesedést mandátumaiból a nőknek. A végeredmény azonban frakciónként az előzmények és a pártok választási esélyeinek együttes elemzésével különbözőképpen értékelhető.

1. táblázat. Női képviselők aránya a Magyar Országgyűlés frakcióiban az alakuló ülésen

Frakció	1990. 05. 02.	1994. 06. 28.	1998. 06. 18.	2002. 05. 15.	2006. 05. 16.	2010. 05. 14.
Fidesz	9,1	5,0	6,8	5,5	7,8	8,8
FKGP	6,8	7,7	6,3	–	–	–
KDNP	4,8	4,5	–	–	8,7	5,6
MDF	4,8	15,8	5,6	4,2	9,1	–
MIÉP	–	–	7,1	–	–	–
MSZP	15,2	10,5	10,4	12,9	13,2	8,5
SZDSZ	8,5	15,9	12,5	10,0	10,0	–
Jobbik	–	–	–	–	–	6,4
LMP	–	–	–	–	–	31,3
Független	14,3	0	0	–	0	0
Összesen	7,3	11,1	8,3	9,1	10,6	9,1

A Fidesz – amely a legszerényebb várakozások alapján is a mandátumok abszolút többségére számíthatott –, egyéni jelöltjei közül mindössze 5, területi listáinak matematikailag esélyes helyein 6, országos listáján 12 százalék volt a nők aránya – ebből az esélyesnek tekinthető helyeken mindössze 10¹. Ugyan ezek az arányok a 2006-os választásokat megelőzően az egyéni választókerületben 5,1; a területi listákon 17,7; az országos lista esetében 26,3 százalék voltak. Politikailag kockázatmentes helyzetben sem 'hozták helyzetbe' női politikusaikat, a korábbiakhoz képest valamivel magasabb női képviselői arány nem a jelöltállítás, hanem a politikai helyzet – a kiemelkedően nagyarányú mandátumszerzés –következménye.

Az MSZP frakcióban minden eddiginél alacsonyabb a nők aránya, ami azért különösen érdekes, mert a női jelöltarányokat meghatározó szabályrendszer (amely értelmében a jelöltek körében 20 százalék legyen a nő és a fiatal) ugyanúgy hatályban volt, mint az előző választások idején. A jelölések során a párt az országos lista egészét tekintve teljesítette ugyan saját vállalását az ún. 'női kvóta' szempontjából, az esélyes helyeken azonban már csak egy tizednyi volt a nő.² A szocialista párt területi listáinak esélyesnek tekinthető helyein 12, egyéni jelöltjei körében ugyanakkor mindössze 8 százalékban szerepeltek. Az előző választások idején a párt által indított női egyéni jelöltek aránya a jelenlegivel azonos volt, míg a területi listákon 30, az országos listán pedig közel 20 százalékban szerepeltek mandátumszerzésre esélyes helyeken.

A jelöltek körében a nők arányának csökkenése már a 2006-os választások esetében is kimutatható volt. A 2010-es választások alkalmával az MSZP a

parlamenti helyek várható jelentős szűkülése, a Fidesz pedig a biztosnak tekinthető mandátumok tudatában egyaránt a nőknek biztosított esélyek további csökkentése mellett döntött. Az előző parlamenti ciklusban ez a két párt birtokolta a mandátumok túlnyomó többségét. A jelenleginél esetenként 2-3-szor magasabb jelöltarány a nők 10 százalékot épp csak meghaladó képviselét eredményezte az Országgyűlésben. Így már a jelöltek összetétele alapján előre jelezhető volt, hogy az eddigi női képviselői arány – amellyel Európa se-reghajtói voltunk – csökkenni fog.

Nem változtatott ezen a parlamenti pártok összetételének a 2010-es választásokat követő változása sem. A Jobbik listáin esélytől függetlenül 9-10, egyéni jelöltjei körében 7 százalék volt a nő, amely 6,4 százalékos képviselői arányt eredményezett.

A Lehet Más a Politika (LMP) választási listáin 30 százalékos arányban szerepeltette a nőket, ami a rendszerváltás óta először eredményezett egy parlamenti frakció esetében az esélyegyenlőség követelményének ('kritikus tömeg') megfelelő mandátumarányt számukra. A listán elfoglalt helyezésüket az ún. 'cipzár'-elv alapján meghatározva – a sorrendben legalább minden harmadik helyre nők kerülnek – a parlamenti választásokon országos listát állító pártok közül a legtöbb esélyt biztosították a tényleges mandátumszerzésre. Ez a módszer alkalmas ugyanis a leginkább arra, hogy a listán képviselt arányok a megszerzett mandátumok körében is realizálódjanak.

Az új parlamenti pártok közül a Jobbiknál a jelöltarány, az LMP esetében pedig a mandátumok relatíve alacsony száma miatt a parlament politikai összetételének változása sem módosította a fenti, a nők parlamenti részvétele szempontjából kedvezőtlen tendenciát.

A pártok jelöltállítási politikája természetesen nem tekinthető a nők alacsony parlamenti részarányának egyetlen okaként. A jelöltállítás során megnyilvánuló politikai kultúra, az esélyegyenlőség iránti érzékenység (illetve annak hiánya) önmagában is mélyebb gyökerű társadalmi és gazdasági tényezők lenyomataként jelenik meg (Siaroff [2000])³. Szerepük azonban nem elhanyagolható, hiszen az esélyegyenlőségi politika tudatos felvállalásával a társadalmi körülmények tükröztetése helyett annak formálására is lehetőség nyílna.

Az ún. 'kvótatörvények'⁴ 2007 őszén zajlott parlamenti vitája gyakorlati eredményt nem hozott ugyan – a törvényjavaslatokat az Országgyűlés elutasította – mégis ráirányította a politika és a közvélemény figyelmét a nők politikai esélyegyenlőségének problematikájára. A 2010-es jelöltlisták azt mutatják, ez az eredmény is átmeneti csupán, hiszen a pártok nem csak a törvényi szabályozásra mondtak nemet, hanem a nemek közötti esélyegyenlőség következetes képviselétére is.

RÉSZVÉTEL

A Magyar Országgyűlésben dolgozó képviselők tevékenységéről és politikai hatásáról szóló komplex, empirikus kutatás az 1998–2002-es parlamenti ciklust vizsgálta (Ilonszki et al, 2003). A kutatás és az elemzés elkészítése során számos esetben figyelembe kellett venni, hogy az empirikus tapasztalatok egy konkrét politikai közegre, adott parlamenti többséggel jellemzett parlamenti ciklusra vonatkoznak. További kutatásom célja a vizsgálat egyes elemeinek megismétlése, eredményeinek ellenőrzése a következő (2002–2006-os) parlamenti periódusban. A 2002-es ciklusváltás során nem változott számottevően a képviselők aránya, történt viszont változás a képviselők személyében, és a parlamenti élet logikája szempontjából a legfontosabb területen, a parlamenti erőviszonyokban. Míg az 1998–2002-es periódusban a konzervatív pártok, addig a 2002–2006-os ciklusban a szocialista-liberális koalíció adta a parlamenti többséget. Így a két ciklus adatainak összevetésével jelentősen csökken a képviselőt befolyásoló, a képviselő nemén kívüli körülmények hatása a kutatás eredményére. Ennek megfelelően a vizsgálat megismétlése lehetőséget adhat az akkori következtetések megerősítésére vagy finomítására.

A vizsgálat kiindulópontja a képviselői aktivitás, hiszen a tartalmi képviselőlethez a fizikai jelenlét kevés. A felszólalások tematikus irányultságának ismerete már a képviselő tartalmáról ad számunkra értékes információkat. A képviselő hatékonyságát azonban nem csak az egyéni aktivitás határozza meg, hanem az adott intézményi keretekben biztosított lehetőségek is. Ezt a bizottságokban betöltött helyek és pozíciók elemzésével fogjuk megvizsgálni.

RÉSZVÉTEL – AKTIVITÁS

A képviselők tevékenységének egyik fontos, és leginkább látható része a plenáris üléseken tanúsított aktivitás. A képviselői tevékenység számos egyéb eleme (indítványok benyújtása, bizottsági tevékenység) közül a vizsgálat szempontjából azért erre esett választás, mert a plenáris ülések televíziós közvetítése és a médiában való kiemelt tudósítása miatt ez a leginkább látható tevékenységi forma, és mint olyan, ez ad a választópolgárok számára leginkább képet az egyes politikai szereplők parlamenti munkájáról, így szimbolikus jelentősége is számottevő. A plenáris ülésen tanúsított aktivitás képet ad továbbá a teljes tevékenységi vertikumról: a napirend előtti felszólalások a frakcióban betöltött szerepről, a bizottság nevében elhangzott beszédek az ezekben a testületekben folytatott munkáról és az ott elért tekintélyről, a törvényjavaslatok vitájában elhangzott és az ellenőrzéssel kapcsolatos felszólalások pedig az egyén szakmai, politikai szakértelméről és ambícióiról. A felszólalások vizsgálatával tehát nem csak egy matematikailag értelmezhető aktivitási mutatót

kaphatunk, hanem következtethetünk a képviselői tevékenység irányultságáról, valamint a parlamenti munka során a politikai és a szakmai csoportokban (frakciókban, illetve bizottságokban) elért elismertségről is.

Az 1998–2002-es ciklus plenáris aktivitásának elemzése már önállóan is publikálásra került (B. Kelemen, 2003a), és a női képviselők tevékenységéről szóló átfogó elemzéshez is fontos szempontul szolgált (Ilonszki et al, 2003). A vizsgálat egyik fontos tapasztalata az volt, hogy a nők plenáris ülésen mutatott aktivitása erősen függ a képviselők kormánypárti, illetve ellenzéki hovatartozásától. Kevés kivétellel a felszólalási típusok többségében az ellenzéki nők sokkal aktívabbnak bizonyultak a kormánypárti női képviselőknél és sok esetben férfi képviselőtársaiknál is. A 2002–2006-os ciklusban – ellentétes kormánypárti–ellenzéki felállás mellett – ellenőrizhető, hogy ez az aktivitás az ellenzéki szerepkör, illetve a jobb- illetve baloldali pártcsoporthoz tartozás következménye; vagy ellenkezőleg: a nők kiemelkedő aktivitása pártjuk és frakciójuk politikai helyzetétől független jelenség.

A két ciklus felszólalási adatait a 2/a és 2b táblázatok tartalmazzák. A táblázatok 1. oszlopa azt mutatja, hogy milyen a női és férfi képviselők aránya a felszólalók között, az egyes felszólalási formákban. Ezeket az adatokat parlamenti létszámarányukhoz viszonyítva tudjuk értékelni. Az itt tapasztalható aktivitási mutató okaira mutatnak rá a további vizsgálati szempontok. A 2. oszlopban megjelenő adat azt mutatja, hogy a női illetve férfi képviselők közül hányan vették ki részüket az egyes felszólalási formákban – vagyis hány százalékuk szólalt fel. A 3. oszlop az egy főre, a 4. pedig az egy felszólalóra jutó felszólalások számát tartalmazza, ugyancsak nemek szerinti bontásban. A táblázatban szürke színnel azok a mezők kerültek kiemelésre, ahol a nők alulreprezentáltak, illetve aktivitásuk nem haladja meg férfi képviselőtársaikét.

Jól láthatóan a nők mindkét ciklusban létszámarányukat meghaladó arányban vettek részt a plenáris ülés munkájában (1. oszlop), az egyes felszólalási formák háromnegyedében felülreprezentáltak. Parlamenti ciklustól függetlenül egységesen jellemző, hogy ez elsősorban annak köszönhető, hogy közülük többen szólalnak fel (2 oszlop), míg a férfiak összesített aktivitási mutatóját egy kisebb arányú, de annál aktívabb, sokat felszólaló csoport határozza meg (4. oszlop). Különösen egyértelműen megnyilvánul ez a 2002–2006-os ciklus adatai között.

A két ciklus során változás történt az egyes felszólalástípusokban tanúsított női aktivitás tekintetében. A napirend előtti felszólalások körében megszűnt a férfiak dominanciája. Ennek fő oka, hogy a 2002–2006-os ciklusban a négy frakcióból kettőnek volt női vezetője (Dávid Ibolya MDF, Lendvai Ildikó MSZP), de rajtuk kívül további 20 képviselőnő kapott frakcióvezető helyettesként megbízást a képviselőcsoport aktuális politikai véleményének képviselőtére (napirend előtt a képviselőcsoport nevében annak vezetője, illetve helyettese szólhat fel „országos jelentőségű, halaszthatatlan és rendkívüli ügyben”).

Ez arra utal, hogy ha létszámuk nem is, de beágyazottságuk, képviselőcsoportjuk általi elismertségük és politikai befolyásuk növekedett. Ez számottevő változás az előző ciklushoz képest, amikor a női képviselők egyéni aktivitását nem követte adekvát csoport-megbízatus a frakciók részéről.

A napirend utáni felszólalások tekintetében a nők alulreprezentáltsága tartós, aminek oka feltehetően ennek a napirendi pontnak a jellemzően különösen késői időpontja.

2/a táblázat. Női és férfi képviselők aktivitása a plenáris ülésen, 1998–2002

		Nők és férfiak aránya a felszólalók között, % ¹		Felszólalók összlétszámához viszonyított aránya, %		Egy főre jutó felszólalások száma		Egy felszólalóra jutó felszólalások száma	
		nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
Napirenden kívüli	Napirend előtti	8	92	27,3	29,2	1,15	2	4,22	6,85
	Napirend utáni	7,2	92,8	18,2	21,8	0,33	1,41	1,8	6,5
Napirendi pontokhoz kapcsolódó	Önálló képviselői indokolása	9,3	90,7	12,1	11,0	0,33	0,16	2,75	1,41
	Bizottsági előadó	9,4	90,6	66,7	60,1	2,3	2,6	3,4	4,4
	Bizottsági kisebbségi előadó	10,4	89,6	42,4	34	1,7	1,18	4,0	3,48
	Vezérszónoki	11,2	88,8	72,7	53,8	2,2	1,99	3,0	3,7
	Felszólaló ²	8,7	91,3			20,2	16,8		
	Kétperces felszólalás	8,3	91,7	87,9	91,2	24,0	25,7	27,3	28,1
	Ügyrendi felszólalás	8,7	91,3	39,4	38,8	1,7	1,8	4,3	4,7
Ellenőrzés	Azonnali kérdés	9,8	90,2	45,5	39,1	1,9	1,5	4,2	3,8
	Kérdés	15,1	84,9	63,6	33,4	2,03	0,95	3,2	2,9
	Interpelláció	10,5	89,5	60,6	48,4	2,9	2,1	4,8	4,3

¹ A parlament összetételében a nők és a férfiak aránya 8,5 illetve 91,5%.

² A felszólalók száma több mint a képviselőké, az átülések miatt. Ezért a felszólalók összlétszámához viszonyított aránya meghaladja a 100%-ot, illetve az egy felszólalóra kevesebb felszólalás jut, mint az összes képviselőre – ezek az adatok ezért nem kerültek feltüntetésre.

Változást tapasztalhatunk a bizottság képviselőjében elmondott felszólalások tekintetében is. Ez a felszólalási forma ugyancsak egy csoport képviselőjére adott felhatalmazást jelent. Ebben az esetben a megbízás a politikai helyett inkább szakmai szempontokon alapszik, hiszen a bizottság nevében tett felszólalások a törvényjavaslatok vitájában, konkrét szakmapolitikai témákban hangzanak el. Míg az 1998–2002-es ciklusban majdnem egyöntetű a női dominancia, a következő periódusban a kisebbségi előadók körében a férfi képviselők bizonyultak aktívabbnak. Mivel a bizottság kisebbségi véleményének előadója a parlament működési logikája szerint többségében az ellenzék köréből kerül ki, így ennek oka a 2002–2006-os időszakban ellenzékben lévő konzervatív pártok női képviselőinek alacsony aránya (a Fidesz frakcióban 5,5, az MDF-ben 4,2%).

2/b táblázat. A női és férfi képviselők aktivitása a plenáris ülésen (2002–2006)

		Nők és férfiak aránya a felszólalók között, % ¹		Felszólalók összlétszámához viszonyított aránya, %		Egy főre jutó felszólalások száma		Egy felszólalóra jutó felszólalások száma	
		nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
Napirenden kívüli	Napirend előtti	13,2	86,8	62,9	41,3	2,9	2,3	4,5	5,5
	Napirend utáni	3,7	96,3	8,6	22,2	0,3	1,2	3	5,5
Napirendi pontokhoz kapcsolódó	Önálló képviselői indokolása	19,0	81,0	11,4	4,8	0,2	0,1	1,5	2,9
	Bizottsági előadó	11,4	88,6	74,3	57,5	6,1	3,4	8,2	5,9
	Bizottsági kisebbségi előadó	5,7	94,3	25,7	42,5	0,9	1,6	3,7	3,8
	Vezérszónoki	11,8	88,2	77,1	57,5	3,0	2,6	3,9	4,6
	Felszólaló ²	10,3	89,7	–	–	14,7	14,9	–	–
	Kétperces felszólalás	9,9	90,1	100	90,3	25,5	28,2	25,5	31,2
	Ügyrendi felszólalás	8,3	91,7	31,4	34,5	0,7	1,0	2,2	2,9
Ellenőrzés	Azonnali kérdés	9,7	90,3	60	55,8	2,7	3,0	4,5	5,5
	Kérdés	11,6	88,4	60	45,6	2,6	2,0	4,4	4,5
	Interpelláció	11,2	88,8	68,6	54,1	2,4	2,3	3,5	4,3

¹ A parlament összetételében a nők és férfiak aránya 9,1 illetve 90,9%.

² A felszólalók száma több mint a képviselőké, a személyi mozgások miatt. Ezért a felszólalók összlétszámához viszonyított aránya meghaladja a 100%-ot, illetve az egy felszólalóra kevesebb felszólalás jut, mint az összes képviselőre – ezek az adatok ezért nem kerültek feltüntetésre.

A kétperces illetve ügyrendi felszólalások egyértelműen az egyéni képviselői aktivitásra utalnak, és fő jellemzőjük, hogy erősen ad hoc jellegűek, hiszen a plenáris ülésen aktuálisan kialakult helyzetre, egy korábbi felszólalásra történő reakcióként hangzanak el. Talán ez az oka annak, hogy mindkét ciklusban e két felszólalási forma közül egyikben a nők alulreprezentáltak.

Feltűnő, hogy az ellenőrzés keretében elhangzó felszólalások körében (amelyek az egyéni politikai aktivitást jellemzik) mindkét ciklusban különösen aktívak a nők. Ez azért meglepő, mert a 2002–2006-os ciklusban a női dominancia annak ellenére fennmaradt (az egy felszólalóra jutó felszólalásszám kivételével), hogy az arányaiban több női képviselővel bíró szocialista és liberális frakciók kormányzati szerepkörbe kerültek. Az ellenzékben lévő női képviselők közül szinte mindenki részt vett ezekben a felszólalási formákban, és a kormánypártiaknak is közel fele. Ez ugyancsak az egyéni politikai ambíciók erősségét mutatja.

A két ciklus mutatóit összehasonlítva az egyik legfontosabb következtetés, hogy a női képviselők – frakciójuk kormánypárti, illetve ellenzéki szerepkörétől függetlenül – férfi képviselőtársaikat meghaladó mértékben vesznek részt a plenáris ülés munkájában. Alacsony létszámukat valamelyest kompenzálja ez a magas aktivitási mutató, ezért láthatóbbak és hallhatóbbak, mint azt létszámuk indokolná. A kvótatörvények vitájában – az ellenvélemények között – megfogalmazódott az a félelem, hogy a kvóta alapján mandátumot nyert nők csak 'dísz-nőként', vagy 'kvóta-nőként' szerepelnek a parlamentben. Adataink azt mutatják, hogy ha feltételezzük is, hogy a létszámuk növekedésével aktivitásuk csökken, még mindig csak annak a parlamenti átlaghoz való közelítése jelentkezne 'kockázatként'.

KÉPVISELET – A FELSZÓLALÁSOK TEMATIKUS MEGOSZLÁSA

Ahogy láttuk, a női képviselők létszamarányukat meghaladó arányban vesznek részt a parlament (plenáris ülés) munkájában. Joggal merül fel a kérdés: vajon milyen ügyeket képviselnek, milyen témákban szólnak fel? Van-e különbség a férfi és a női képviselők felszólalásainak tematikájában, és ha igen, akkor megállapítható-e, hogy a nők által képviselt ügyek kapcsolatban állnak a nőtársadalmat közvetlenül érintő kérdésekkel?

A kérdések megválaszolásához a 2002–2006-os ciklus interpellációit és a törvényjavaslatok plenáris vitája során elhangzott felszólalások adatait tekintjük át (3. táblázat). A két felszólalási forma a témaválasztás szabadsága szempontjából nem azonos, hiszen a tárgyalt törvényjavaslatok tematikája kötött, míg az interpellációkét a felszólaló határozza meg. (Nem ismerjük a képviselőcsoport erre való befolyását azon kívül, hogy a frakciókon belül működnek tematikus munkacsoportok, és a képviselők az ezekhez való tartozás szerint

‘vizsik’ az egyes témákat). A vizsgálat módszere sem teljesen azonos. A törvényjavaslatok esetében a felszólalásokat a törvényjavaslat címe szerint kategorizáltam. Az interpellációk esetében a sokszor ‘blikkfangos’ cím nem árul el sokat a felszólalás tényleges tartalmáról, ez esetben viszont a felszólalások témájának meghatározásához a teljes ciklusra vonatkozó tartalomelemzés szolgált forrásul.

Az interpellációk tematikus megoszlását vizsgálva látható, hogy a férfiak és a nők preferenciái teljesen eltérőek. Míg a férfiak felszólalásainak tematikus megoszlása diffúz, addig a nőknél 3-4 téma prioritása egyértelmű. Leggyakrabban az egészségügyi politika témájában szólaltak fel (41,7%), ezt követik – lényegesen szerényebb részesedéssel – a szociálpolitika, a foglalkoztatás és az oktatás, valamint az infrastruktúra kérdései. Ez utóbbi az egyetlen, ami a preferenciák négyes toplistájában közös a férfiakkal. A legmarkánsabban női ügyet képviselő felszólalásnak Bernáth Ildikó (Fidesz) „Az esélyegyenlőségről, a nők elleni erőszakról, a szavak és a tettek összhangjának fontosságáról”; valamint Kósáné Kovács Magda (MSZP) „Tervezi-e a minisztérium, hogy a nőkkel szemben, becsületbeli indokkal elkövetett erőszakos bűncselekmények, az ún. becsületbeli bűncselekmények hatékonyabb megelőzése és ezen cselekmények elleni fokozottabb fellépés érdekében – az Európa Tanács határozatának megfelelően – jogi, megelőző és védelmi intézkedéseket alkalmaz?” című interpellációit tekinthetjük (ezek az ‘emberi jogi politika’ kategóriába kerültek besorolásra).

A törvényjavaslatok esetében a vizsgálat csak a nők (képviselői szerepkörben) elhangzott felszólalásaira terjedt ki. A vizsgált, összesen 1225 tétel magában foglalja a ciklus során felszólaló 40 képviselőnő összes olyan felszólalását, amely a törvényjavaslatok vitájában hangzott el: az egyéni felszólalások (felszólalás, illetve kétperces felszólalás) mellett a frakciók (vezérszónoki) és a bizottságok nevében elhangzottakat is. Eltekintettem viszont az ügyrendi felszólalásoktól, mivel ezek elsősorban a tárgyalás menetére és nem a törvényjavaslat tárgyára vonatkoznak. A prioritások elemzésekor a költségvetési törvényhez és a zárszámadás vitájában elhangzott 312 felszólalást nem vettem figyelembe, hiszen ezek irányultsága jelentősen függ attól, mely fejezet vitájában hangzottak el. Joggal feltételezhető hogy elsősorban azokban a témákban, amelyeket a többi felszólalásban is preferáltak a női képviselők, ezért nem lehet őket egyszerűen gazdaságpolitikai jellegűnek tekinteni.

A törvényjavaslatok vitájában elhangzott felszólalások preferenciája hasonló az interpellációkéhoz, de a szociálpolitika, a foglalkoztatáspolitikai és az egészségügy mellett ezúttal a jog- és a gazdaságpolitika kérdései is bekerültek az első négy helyezett közé. A szociálpolitika-kategórián belül kiemelkedő a nyugdíj és a gyermekvédelem témájának részesedése (49%). A foglalkoztatás tárgykörében elhangzott felszólalások egy része is szociális jellegű, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok: a fiatalok, az idős korosztály és a kisgyermek-

sek foglalkoztatási problémáinak kezelésével kapcsolatos. A jogpolitika kategóriájába az alkotmánnyal és a választásokkal kapcsolatos, valamint a büntetőjogi tárgyú törvényjavaslatok kerültek. A gazdaságpolitikán belül a női felszólalásoknak több mint fele (60 db) az adótörvények vitájában hangzott el. A kifejezetten nőket érintő törvényjavaslatok ezúttal is az emberi jogi témához kerültek, ezek a meddőséggel kapcsolatos problémák átfogó kezelésére vonatkozó, a családon belüli erőszak megfékezéséről, valamint az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvényjavaslatok voltak.

A táblázat adataiból megállapítható, hogy a férfiak és nők felszólalásainak tematikus megoszlása alapvetően különbözik. Míg a férfiak érdeklődése számos téma között oszlik meg (ezt lényegesen magasabb létszámuk is indokolhatja), addig a nők néhány, jól behatárolható területtel foglalkoznak elsősorban. Választott témáik prioritása – legalábbis a dobogós helyeket tekintve – az interpellációk és a törvényjavaslatok esetében közel azonos. Az általuk preferált témák (szociálpolitika, egészségügy, foglalkoztatás) kifejezetten 'női' témának tekinthetők, hiszen közel állnak a hagyományosan női szerepekhez; a nők – élethelyzetükből adódó – érdeklődéséhez; végzettségükhöz és jelentős mértékben végzett munkájukhoz.

A magyar társadalmat még az ezredforduló idején is a foglalkozási szegregáció (a férfiak és nők által betöltött munkakörök elkülönültségének) jelentős mértéke jellemzi, amely a 2001-es népszámlálás adatai szerint 59 százalék (Bukodi, 2005). Bár a képviselők szociodemográfiai jellemzőinek vizsgálata is azt mutatja, hogy jelentős különbségek vannak a különböző nemű képviselők végzettsége és eredeti foglalkozása között (B. Kelemen, 2008)⁵; a képviselők felszólalási prioritásai közötti különbség mégsem ennek tudható be. Alig van differencia ugyanis a gazdasági végzettség (a női képviselők körében 19,3; a férfiaknál 18,6%), illetve az orvosi jellegű (orvosi, állatorvosi, gyógyszerészeti, fogorvosi) diplomák aránya tekintetében (7,8 illetve 8,3%). Az eredeti foglalkozást tekintve ugyanakkor a nőknél lényegesen gyakoribb a jogi (ügyvéd, bíró, ügyész, jogi osztályvezető) jellegű munka, mint a férfiaknál (20,8 illetve 12,7%). A végzettség és az eredeti foglalkozás tekintetében kimutatható nemek közötti különbségek nem indokolják tehát azt a differenciát, ami különösen a szabadon választott tematikájú felszólalások (interpellációk) során megmutatkozik.

A képviselet tartalma szempontjából tehát egyértelműen kimutatható a női ügyek domináns képviselete a képviselők részéről. Ez a megállapítás különösen azokra a felszólalásokra igaz, amelyek tematikáját a felszólaló képviselő határozza meg (interpellációk). Ezek a prioritások nem jelentik ugyanakkor a 'női témák' kizárólagosságát. Láthatjuk, hogy a női képviselők a férfiakkal egyenrangú partnerként vesznek részt a fontos jogi- és gazdasági tárgyú törvényjavaslatok vitájában.

3. táblázat. Plenáris felszólalások tematikus megoszlása (2002–2006)

Téma	Interpellációk				Törvényjavaslatok	
	férfi felszólalások		női felszólalások		női felszólalások	
	db	%	db	%	db	%
Általános politikai vita	42	5,2	1	1,2	2	0,2
Jogpolitika	152	18,7	4	4,8	123	10,0
Külpolitika	22	2,7	–	–	11	0,9
Honvédelem	12	1,5	2	2,4	9	0,7
Gazdaságpolitika	104	12,8	1	1,2	312 103*	25,4 8,4
Agrárpolitika	98	12,1	1	1,2	7	0,6
Önkormányzat/ területfejlesztés	29	3,6	1	1,2	67	5,5
Ifjúság, oktatáspolitikai	60	7,4	6	7,2	40	3,3
Sportpolitika	12	1,5	–	–	–	–
Kultúrpolitika	19	2,3	3	3,6	23	1,9
Kisebbségi politika	15	1,8	1	1,2	10	0,8
Emberi jogi politika	8	1,0	3	3,6	41	3,3
Szociálpolitika	26	3,2	15	18,1	204	16,7
Egészségügyi politika	41	5,0	34	41,0	95	7,8
Környezetvédelem	14	1,7	–	–	6	0,5
Foglalkoztatáspolitikai	29	3,6	6	7,2	120	9,8
Infrastruktúra	124	15,3	5	6,1	14	1,1
Nemzetbiztonság	1	0,1	–	–	–	–
Érdekegyeztetés	2	0,2	–	–	31	2,5
Kárpótlás	2	0,2	–	–	–	–
Egyéb					7	0,6
Összesen	812	100,0	83	100,0	1225	100,0

* A költségvetési törvényjavaslatához való hozzászólások nélkül

I. gyakoriság	II. gyakoriság	III. gyakoriság	IV. gyakoriság
---------------	----------------	-----------------	----------------

KÉPVISELET – BIZOTTSÁGOK

Ahogy a plenáris felszólalások esetében megvizsgáltuk, hogy az egyéni aktivitást mennyire követi adekvát csoport-megbízás, azt is érdemes ellenőriznünk, hogy a nők megfelelő szakmai megbízatást kapnak-e frakciójuk részéről, és a megbízás iránya mennyire felel meg felszólalásaik tematikus preferenciájának. Ez legjobban az állandó bizottságokban betöltött helyekből és pozíciókból mutatható ki.

A bizottsági tagság és a bizottsági elnökségekben betöltött szerepek tekintetében nehéz egyértelmű mérőszámot találni, hiszen ezekben a testületekben és részben elnökségeikben is magas a fluktuáció, amit a 'természetes' mozgáson kívül mindkét ciklusban a frakciófelbomlások, illetve a 2002–2006-os parlamenti időszakban a megválasztott európai parlamenti képviselők pótlása indukált. Emiatt két mutatót is érdemes megvizsgálnunk. Egyrészt a bizottságok meghatározott taglétszámához viszonyítva azoknak a képviselőknek a számát, akik a teljes parlamenti periódusban bizottsági tagok voltak, másrészt a bizottságok összlétszámával összevetve a női bizottsági tagok összlétszámát. 1988–2002 között 505 bizottsági helyen 731 képviselő 'fordult meg'. Ugyanakkor 27 nő volt állandóan és további 35 ideiglenesen tagja valamely bizottságnak (az elnökségi tagokkal együtt). Ez a bizottságok taglétszámához képest 5,3 százalékos állandó női tagságot, az összlétszámhoz képest pedig 8,5 százalékos (teljes időszakos vagy ideiglenes) részvételt jelent. Ugyanezek az adatok a másik vizsgált parlamenti időszakban: a bizottságok összes taglétszáma 500, amelyet 854 tag töltött be, közülük 31 állandó és további 45 ideiglenes női bizottsági tag. Ez a képviselők részéről 6,2 százalékos állandó és 8,9 százalékos ideiglenes bizottsági tagságot jelent.

Az adatokból megállapítható, hogy bizottsági tagságukat tekintve a nők enyhén alulreprezentáltak, bizottsági helyeik aránya csak az ideiglenes tagságot figyelembe véve közelíti meg parlamenti részarányukat. Érdemes aláhúznunk azt a tényt, hogy ezekhez az adatokhoz képest különösen figyelemre méltó a bizottság nevében történő plenáris felszólalásoknál tapasztalt kiemelkedő aktivitásuk. A második vizsgált ciklus során tapasztalható csekély növekedés összlétszámuk növekedésével, és nem pozícióerősődéssel magyarázható. A 3. ciklusban három bizottságnak egyáltalán nem volt női tagja, ötnek pedig csak ideiglenesen. A 2002–2006-os parlamenti periódusban (a bizottságok száma ekkor 23-ról 25-re emelkedett) négy bizottság csak férfi képviselőkkel működött, és további öt bizottságnak csak ideiglenesen volt női tagja.

Javult viszont a nők bizottsági elnökségekben betöltött szerepe. A 3. ciklusban a 23-ból egy, a következő időszakban 25-ből 2 bizottságnak volt állandóan, és további kettőnek ideiglenesen női elnöke. Ugyanakkor 3-3 állandó és 3, illetve 6 ideiglenes alelnök volt nő. Ez az utóbbi tapasztalat megerősíti azt a korábbi megállapításunkat, hogy a 4. parlamenti ciklusban a női képviselők szempontjából tapasztalható pozitív változás mindenekelőtt a nők parlamenti pozíciójának javulásában mutatkozik meg. A bizottsági tagság és a pozíciók tekintetében ugyanakkor ez a javulás nem a stabil (állandó) pozíciók tekintetében mutatkozik meg, hanem csak időszakosan. A bizottsági tagság szempontjából a 2006–2010-es ciklus hozott változást, amikor (nagyon kevés kivétellel) a képviselők csak egy bizottsági helyet tölthetnek be, ami a női részarány szempontjából pozitív változást jelentett. Az állandó bizottsági tagok körében 8,3, míg az ideiglenes tagság tekintetében 11,0 százalékra emelkedett a nők

aránya, ami megfelel parlamenti részarányuknak. A 18-ból minden bizottságnak volt női tagja, legalább ideiglenesen.

Rendszerint magas női részarányú testületek az egészségügyi, a szociális, a foglalkoztatási és a 3. ciklusban az önkormányzati bizottságok. Láthatóan a bizottságok feladatköre azonos azokkal a témákkal, amelyekben kiemelkedő női aktivitást tapasztalhattunk a plenáris felszólalásoknál. A 3. ciklusban az egészségügyi bizottság állandó tagságának 20,8-a, az összes tagnak 31,4 százaléka volt nő. Ugyanekkor az oktatási bizottságnak egyáltalán nem, az ifjúsággal foglalkozó, valamint a területfejlesztési bizottságnak pedig – amely a női felszólalásokban preferált, az infrastruktúrát érintő témákért volt felelős – csak ideiglenesen volt női tagja. A 2002–2006-os periódusban a legmagasabb női arány a szociális és családjogi bizottságban látható, ahol az állandó tagság 40,9-a, a teljes létszámnak pedig 35 százaléka volt női képviselő. Ebben a ciklusban az ifjúsági bizottságnak egyáltalán nem volt női tagja, javult a helyzet viszont az oktatási bizottságban, ahol három képviselőnő is dolgozott, bár közülük csak egy a teljes ciklusban.

Az egészségügyi bizottság vezető testületében egy nő töltött be – de csak ideiglenesen – elnöki tisztséget; míg az ugyancsak átlagnál magasabb női arányú foglalkoztatási, valamint önkormányzati bizottságokban alelnöki pozíciót töltöttek be képviselőnők. A 4. ciklusban az általuk preferált bizottságokban vezető pozíciójuk is erősödött, különösen a szociális és az egészségügyi bizottságokban.

Megállapíthatjuk, hogy a bizottságokban a nők parlamenti arányuknál valamivel alacsonyabb arányban voltak képviselve, mindkét ciklusban. A bizottságok vezető testületeiben betöltött pozíciójuk tekintetében a vizsgált időszakban javuló tendenciát tapasztalhattunk. Ugyanakkor a képviselőnők bizottsági tagsága és főként a bizottságokban betöltött pozíciója nem fedi teljesen azokat a területeket, amelyekben egyéni politikai és szakmai ambíciókat mutatnak a plenáris ülésen tapasztalt felszólalásaik alapján. A plenáris ülésen tanúsított aktivitást vizsgálva láthattuk ugyanakkor, hogy bizottsági tagságuk és pozícióik alulreprezentáltsága ellenére a bizottságok képviselőjében kiemelkedő szerepet vállalnak, illetve kapnak a bizottság nevében elhangzott felszólalások során.

Külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy a nők viszonylag alacsony számú képviselője mellett jellemző, hogy a nők inkább a 'gyenge', míg a férfiak a 'kemény témákkal foglalkozó bizottságokban dolgoznak (Mateo Diaz, 2005). A legmagasabb női arányú testületek rendszerint az egészségügyi, szociális, munkaügyi és oktatási bizottságok, ezt követik a kulturális és igazságügyi (alkotmányügyi); majd a külügyi, védelmi, mezőgazdasági és lakásügyi, végezetül a gazdasági és pénzügyi, valamint közlekedési témákkal foglalkozó bizottságok. A tapasztalatok szerint a nők első két csoportba történő besorolása általában sztereotíp, nem ritkán a képviselő eredeti szándékával sem egyező

módon történik. A svéd longitudinális vizsgálat eredménye azt mutatja, hogy a nők parlamenti részarányának növekedése a különböző típusú bizottságokban való részvételük egyenletes eloszlását is eredményezi. A nők parlamenti részarányának növekedésével nem csak mind a négy bizottsági típusban nőtt a nők aránya, de az arányok közötti különbség is csökkent (Mateo Diaz, 2005: 130.). Ez a változás a női képviselet szempontjából minőségi fordulatot jelent, lehetőséget teremt arra, hogy a női szempontok képviselete a hagyományos 'női' ügyeken kívül kiterjedjen a társadalmi élet minden területére. A Magyar Országgyűlésben a nők eddigi aránya – ahogy láthattuk –, egyelőre csak a hagyományosan 'nőinek' tekintett területeken biztosított reprezentációt.

JELENLÉT ÉS KÉPVISELET

A jelen tanulmány természetesen nem tud kitérni mindazokra a szempontokra, amelyeket figyelembe lehet, és kell is venni a női képviselők tevékenységének vizsgálatakor. A kutatás eredményei azonban fontos megállapításokra, fontos tendenciák megrajzolására adnak lehetőséget. Láthatóan egy maroknyi nő valóban szimbolikus erőt képviselt – nem arányaival, hanem a parlament tevékenységében való részvételének intenzitásával és profizmusával. Halvány jelét láthatjuk annak, hogy ezzel a politikai közeg elismerését is kiváltotta, ez mutatkozik meg a frakciók és a bizottságok részéről a parlamentbe már bekerült nőknek adott megbízások szempontjából. Sajnos, ez az elismerés a választások során történő jelöltállítás során nem nyilvánult meg. Bár a 2006-os választások eredményeiben ez nem mutatkozott meg, a női jelöltek aránya már akkor lecsökkent, a 2010-es választások jelöltlistáiban – egy, a pártok mindegyike számára új politikai helyzetben – pedig különösen.

A szakirodalom a nők parlamenti beilleszkedési folyamatának három szakaszát különbözteti meg az elérhető politikai hatásuk, a parlamenti szabályokhoz való viszonyuk, a parlament működésébe való beilleszkedésük szempontjából. A szabálytanulás időszakát a szabályok alkalmazásának időszaka követi, míg szerepük kiteljesedését az mutatja, ha képesek a szabályok megváltoztatására (Lovenduski–Karam, 1998). A fenti elemzés azt mutatja, hogy a Magyar Országgyűlés női képviselőinek eddigi tevékenysége a második szakasz jellemzőivel írható le, amely a törvényalkotásban való aktív és professzionális részvétel, valamint a parlamenti testületek kulcspozícióiban való megjelenést jelent. A harmadik szakaszt a szakirodalom azzal jellemzi, hogy a női képviselők képesek a szabályok megváltoztatására. Vonatkozik ez egyrészt a parlamenti eljárási rendre és a parlamenti viták hangnemére gyakorolt hatásra, másrészt a törvényalkotás tematikájára való hatás révén a nők társadalmi életben és a politikában betöltött szerepének a megváltoztatására. Ehhez a minő-

ségi változáshoz nyilvánvalóan kevés a 10%-nyi képviselőnő professzionalizmusa, ehhez arányuknak a 'kritikus tömeg' körülivé emelkedésére lenne szükség. A képviselőnők felszólalásaiban megmutatkozó preferenciák azt engedik feltételezni, hogy politikai hatásuk növekedése mindenekelőtt a női társadalmat legközvetlenebbül érintő területeken idézhetnének elő változást. Feltételezhető ugyanakkor, hogy a jelenlegi választásokat követően, a nők parlamenti arányának csökkenésével a női ügyek képviseletének kimutatható jelei és eredményei is kétségesse válnak.

JEGYZETEK

- ¹ A női jelöltek aránya az egyéni választókerületekben a párt összes jelöltjéhez képest került meghatározásra. A pártlistákon az esélyek szempontjából a jelöltarány mellett meghatározó a listán elfoglalt helyezés, ezért a listás arányokat vizsgálva mindenképpen figyelembe veendő. Az országos listán az esélyeket a politikai elemzők által várhatóan szerezhető országos listás mandátumok száma alapján állapítottam meg. A területi listák esetében a politikai esélyek alapján szerezhető mandátumok arányát nehéz előzetesen megbecsülni. Tény azonban, hogy a pártok listáin rendszerint jóval több jelölt szerepel, mint ahány mandátum az adott területen egyáltalán megszerezhető. Bár az egyéni választókerületekben mandátumot szerző, a listákról 'kiesők' száma miatt a területi listákon megszerezhető mandátumok száma pártonként különböző és előzetesen nehezen megbecsülhető, a reális esélyeket mégis jobban mutatja, ha a nők arányát nem a lista egészéhez viszonyítva, hanem csak a 'matematikailag' esélyes helyeken lévő jelöltekhez képest vizsgáljuk. Matematikailag esélyesnek azokat a jelölteket tekintettem, akik maximum az adott területi listán megszerezhető összes mandátumnak megfelelő sorszámmal szerepelnek a párt listáján.
- ² Az MSZP országos listáján az első százban szereplő 20 nőből 9-en a 90. hely után szerepelnek. A jelöltlistát elfogadó decemberi pártkongresszus előtt – az első hírek szerint – a hetvenedik helynél rosszabb pozícióra jelölt nők mindegyike vissza kívánt lépni. A csoportos akció végül nem valósult meg, az eredetileg 91. helyen lévő Havas Szófia, a 94. Vidorné Szabó Györgyi, a 96. Juhászné Lévai Katalin, a 170. Kunszt Márta és a 172. Körösiné Bódi Judit lépett vissza az országos listáról. Döntésüket Havas Szófia a kongresszuson és az azt követő sajtónyilatkozatokban azzal indokolta: méltatlannak tartják, hogy szakpolitikuskokat hátrébb soroltak a listán; ráadásul a kezdetben megígért teljesítményelv sem látszik érvényesülni a kiválasztásban. A hivatalos indoklás ellenére a visszalépés mindenképpen női akciónak tekinthető, amelynek célja a nők méltatlan listás helyezése elleni tiltakozás, az arra való figyelemfelhívás volt.
- ³ Alan Siaroff (Kanada) 28 iparilag fejlett demokratikus ország példáján vizsgálja a nők parlamenti részarányára ható körülményeket. A kulturális és gazdasági tényezőket elemezve megállapítja, hogy a nők parlamenti részarányával szignifikáns összefüggést mutat a vallás (a protestantizmus jelentősen támogatja a nők gazdasági és politikai szerepvállalását), a nők politikai életbe való bevonásának kezdete (mikortól választhatnak, illetve választhatók), a nők

részvétele a munkaerőpiacon, a nők és a férfiak közötti fizetési különbségek, a szociális jóléti állam és az iparosodás mértéke. Vizsgálatának eredménye szerint viszont nincs kimutatható hatása a felsőfokú végzettség nemek szerinti arányának és a gazdasági fejlettség mértékének. A pártpolitikai tényezők szempontjából az általánosan elfogadott sztereotípiával ellentétben azt állapítja meg, hogy a baloldali pártok parlamenti részaránya és a nők parlamenti részaránya között nincs egyértelmű összefüggés, hatását erősen befolyásolja a pártverseny, valamint a pártok száma. A többpártrendszer általában jobban kedvez a nők parlamenti részarányának, mint a kétpártrendszer, a választási rendszerek közül pedig az arányos rendszer és a többmandátumos választókörzet (Siaroff, 2000).

- ⁴ Sándor Klára és Magyar Bálint, az SZDSZ-frakció képviselői 2007. május 16-án benyújtott T/3060 számú, „A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról”, valamint T/3066 számú, az „Egyes törvények módosításáról a nemek közötti tényleges esélyegyenlőség megteremtése érdekében” című törvényjavaslatok. Az alkotmány módosítását célzó törvényjavaslat az alaptörvény kormányról szóló passzusát (33. §), a következők szerint kívánta módosítani: „A miniszterek személyére tett javaslatot úgy kell kialakítani, hogy közöttük mindkét nem legalább egyharmad arányban képviseltesse magát”. A T/3066-os számú törvényjavaslat a választási eljárásról szóló (1997. évi C.) törvénynek a választási listaállításról szóló rendelkezéseit módosította (illetve egészítette volna ki) a következőképpen: „A listán szereplő jelöltek sorrendjét a jelölő szervezet határozza meg annak figyelembe vételével, hogy az egyik nem képviselőjét minden esetben a másik nem képviselője kövesse. A listát bejelentése után nem lehet módosítani. Ha valamelyik jelölt a listáról kiesett, helyére a listán soron következő, vele azonos nemű jelölt lép”.
- ⁵ A vizsgálat alapjául a Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézete Elitkutató Központja keretében készített „Képviselői adatbázis” szolgált, amelyben az 1990 és 2008 között mandátumot szerző képviselők adatai szerepelnek. A több ciklusban szolgáló képviselők adatai megválasztásuk számának megfelelően, többször is megjelennek. A 2022 adatsor 1121 természetes személy, köztük 111 nő – nem egy esetben ciklusonként változó – adatait tartalmazza.

IRODALOM

- B. Kelemen Ida (2003): Képviselőnők aktivitása a Magyar Országgyűlés plenáris ülésein 1998–2002. In: Soltész István (szerk.): *A plenáris ülés 2. rész*. Budapest, Parlamenti Módszertani Iroda.
- B. Kelemen Ida (2008): Cherchez la femme! In: Ilonszki Gabriella (szerk.): *Képviselők Magyarországon II*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- Bukodi Erzsébet (2005): Női munkavállalás és munkaidő-felhasználás. In: Nagy Ildikó–Pongrácz Tiborné–Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005*. Budapest, Társi–Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium.
- Dahlerup, Drude (1988): From a Small to a Large Minority: Theory of Critical Mass. In: *Scandinavian Political Studies* No. 4., 275–298.
- Ilonszki Gabriella–B. Kelemen Ida–Széles Zsuzsanna (2003): *Fordulóponton. Képviselőnők 1998–2002*. Budapest, Mirovni Intézet.

- Ilonszki Gabriella–Kathleen Montgomery (2002): Több demokrácia, kevesebb képviselő? Választások, pártok, nők a magyarországi politikában. In: *Politikatudományi Szemle* 3-4. szám, 7–34.
- Ilonszki Gabriella–Várnagy Réka (2007): Vegyes választási rendszer és női képviselő. In: *Politikatudományi Szemle* 2007/1. szám, 93–109.
- Kanter, Rosabeth Moss (1993): *Men and Women of the Corporation*. New York, Basic Books. (eredeti kiadás 1977.)
- Koncz Katalin (2002a): Nők a parlamentben – a változás iránya. In: *Statisztikai Szemle* 2002/10-11. szám, 959–982.
- Koncz Katalin (2002b): Nők a parlamenti képviselők között – közeledés, vagy távolodás Európától? I., II. rész. In: *Munkaiügyi Szemle*, 2002 május, 30–32, 2002 június, 25–29.
- Lovenduski, J.–Karam, A. (1998): Women in Parliament: Making a Difference. In: Karam, Azza (et al.): *Women in Parliament: Beyond Numbers*. Stockholm, IDEA, 125–159. (2002-es aktualizált változat a www.idea.int honlapon)
- Mateo Diaz, M. (2005): *Representing Women? Female legislators in West European parliaments*. Colchester, ECPR Press, 275.
- Phillips, Anne (1995): *The Politics of Presence*. Oxford, Clarendon Press, 220.